Reynoso Noverón J. Los diminutivos en el español. Un estudio de dialectología comparada. – México, 2001. *Reynoso Noverón J.* Procesos de gramaticalización por subjetivización: el uso del diminutivo en español // Actas del X Simposio de la Lengua Española. – México, 2005. *Traugott E.C.* Subjectification in grammaticalization // Subjectivity and subjectivisation in language. – Cambridge, 1995. *Испано-русский политехнический словарь*. – Ростов-на-Дону, 2003. *Испанско-русский политехнический словарь*. – М., 1989. *Испанско-русский словарь.* Латинская Америка // Под редакцией Н.М. Фирсовой. – М., 2004. *Diccionario de la lengua española*. – Madrid: Real Academia Española, 2001.

ЮНАЦЬКА А.Б.
(Запорізький нац. ун-т)

МОВНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ КАРТИНИ СВІТУ: СТЕРЕОТИПІЗАЦІЯ МОВЛЕННЯ (на матеріалі англійської мови)

Дослідження мовної картини світу привертає активну увагу мовознавців [Голубовська 2004; Полина 2003; Тер-Минасова 2000; Яшенкова 2002], оскільки **актуальність** цього явища детермінується його культурно-, етнічно-, соціально- та національно-специфічним забарвленням. Поняття "картина світу" є абсолютно сталим, як у мовознавстві, так і у його міждисциплінарних галузях. Як слушно зазначає І.Голубовська, метафоричне позначення “мовна картина світу” сьогодні вже практично втратило власну образність внаслідок широкого використання у сучасних дослідженнях з культурології та лінгвістики і фактично має статус терміну [Голубовська 2004, с. 26].

Проте сьогодні у лінгвістиці недостатньо висвітлені корелятивні зв’язки між картиною світу, функціонуванням етнічних стереотипів та відбиттям цих стереотипів у мові та мовленні.

Відповідно, **метою** цієї статті є виявити характер зв’язків між картиною світу, етнічними стереотипами та їх вербалізацією.

Очевидно, що дві національні культури ніколи не співпадають повністю, оскільки кожна з них складається з національних та інтернаціональних елементів. *Картина світу*, яку визначають як цілісний глобальний образ світу, що є результатом всієї духовної активності людини, у представників різних культур, як правило, також не співпадає.

У якості основних компонентів культури, що мають національно-специфічне забарвлення, можна виділити: традиції (або сталі елементи культури), а також звичаї і обряди; побутову культуру, тісно пов’язану з традиціями; повсякденну поведінку (звички представників якоїсь культури, прийняті в якомусь соціумі норми спілкування), а також пов’язані з ним мімічний та пантомімічний (кінесичний) коди, що використовуються носіями певної лінгвокультурної спільноти; “національні картини світу”, що відбивають специфіку сприйняття навколишнього світу, національні особливості мислення представників тієї або іншої культури; художню культуру, що відбиває культурні традиції того або іншого етносу [Тер-Минасова 2000].

Слід зазначити, що картина світу, яка оточує етнічну спільноту, не лише відбивається у мові, вона формує мову та її носія, а також визначає особливості мовлення її носіїв. Очевидно, що специфічними рисами володіє і сам представник національної мови та культури, саме тому у міжкультурному спілкуванні необхідно ураховувати особливості національного характеру комунікантів, специфіку їх емоційного складу, національно-специфічні особливості мислення. Під картиною

світу, на нашу думку, слід розуміти цілісний глобальний образ світу, який є результатом всієї духовної активності людини; тобто картина світу як глобальний образ світу виникає у людини в ході всіх її контактів зі світом [Постовалова 1988, с.19-20]. Крім того, мовна картина світу є часткою опосередкованої мовою концептуальної картини світу [Полина 2003, с.133].

Ми наголошуємо, що носієм певної мовної картини світу є людина як представник певного соціуму та етнічної спільноти, де існує ціла низка уявлень про оточуючий світ, про себе та інші спільноти. З цим пов'язано когнітивний аспект мови, який зосереджується на пізнавальній діяльності людини. Сучасні лінгвістичні дослідження мають тенденцію до антропоцентричності та відповідно ставлять у центр людину як носія мови. Науковці зазначають, що крос-культурний аналіз є можливим у повному об'ємі лише у межах антропоцентричної парадигми досліджень [див., напр., Малимонова 2003, с.68].

Відомо, що формування антропоцентричної парадигми призвело до акцентування лінгвістичної проблематики на людині, її місці у культурі, оскільки у центрі уваги культури і культурної традиції знаходиться мовна особистість [Маслова 2001, с.8]. Носіями культур є етноси, соціальні групи та окремі індивіди. Взаємодіють та здійснюють комунікативні акти не самі культури, а люди, що мають можливість пізнавати та оцінювати різні культури, їх матеріальні та духовні складники [Сусов, Сусов 2001].

Людина пізнає світ та сприяє формуванню значень мовних одиниць як активний суб'єкт. Вона також бере активну участь у виборі мовних засобів виразу для вживання їх в тій чи іншій ситуації, усвідомлюючи мотиви цього вибору [Болдырев 2001, с.15]. В результаті пізнання світу людина інтерпретує та позначає його мовними засобами. Вочевидь, результати пізнання закріплюються у свідомості людини у вигляді певної сітки понять, а точніше, вони формують у свідомості людини концептуальну картину світу. Експлікація концептуальної картини світу відбувається у мовній картині світу людини. Об'єктивний опис предметів та явищ, наукове уявлення про них, як правило, не співпадають з картиною світу носія мови, оскільки остання є суб'єктивним образом об'єктивного світу [Юнацька 2005].

Слід зазначити, що лінгвісти виділяють зазвичай дві форми існування картини світу, а саме, концептуальної та знакової. Образ світу, не втілений у будь-яку знакову систему, іменується концептуальною формою картини світу. Картина світу, що існує у концептуальній формі, може бути переведена у знакову форму, тобто сформувати мовну картину світу [Даниленко 1997, с.37]. Відповідно, концептуальна картина світу багатша за мовну картину світу, оскільки в її творенні беруть участь різні типи мислення [Яшенкова 2002].

Концептуальну систему, у свою чергу, слід розуміти як етнокультурну репрезентацію концептуальної форми думки представника тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти. Ця система будується за рахунок загальних та фонових знань індивіда, його соціокультурного середовища, усього ціннісного досвіду лінгвокультурної спільноти, до якої він належить. Концептуальна система відповідає за упорядкування змістовного аспекту думок [Фесенко 2001, с.32]. Під *менталітетом* слід розуміти специфічний спосіб сприйняття і розуміння дійсності, який визначається сукупністю когнітивних стереотипів свідомості, що є характерними для певної особистості, соціальної або етнічної групи людей [Попова, Стернин 2002, с.65].

Поняття "мовна картина світу" передбачає відображення в мові (зокрема, в лексиці) бачення світу людиною, сприйняття людиною свого оточення та свого місця у світі. Мовна картина світу формує тип ставлення людини до світу, детермінує норми поведінки людини. Національна мова не створює суб'єктивну картину світу

для її носіїв, проте, зумовлює її специфіку у знаковому відображенні, впливає на специфічне бачення та розуміння світу [Юнацька]. Національна мовна картина світу (або модель світу) визначається як “виражене етносом засобами певної мови світовідчуття і світорозуміння, вербалізована інтерпретація мовним соціумом навколишнього світу і себе самого в цьому світі” [Голубовська 2004, с. 29].

Мова відбиває не світ безпосередньо, а лише засіб концептуалізації цього світу мовною спільнотою, тому на базі засвоєння світу різними спільнотами формується так звана “наївна картина світу”, яка пофрагментарно відтворюється в лексичних одиницях мови [Вежбицкая 1999, с.434; Воркачёв 2001, с.67]. В результаті пізнавально-оцінної діяльності людини, у свідомості будь-якого носія мови створюється особливий спосіб сприйняття світу/картина світу [Даниленко 1997, с.31]. Будь-який тип картини світу створюється людиною, проте, слід зазначити, що у формуванні мовної картини світу, на відміну від наукової, вирішальну роль відіграє суб’єктивний фактор [Даниленко 1997, с.35].

Науковці зазначають, що і мовна і наукова картини світу повинні розглядатися як система аналізу оточуючого світу. Проте важливо відзначити, що наукова картина світу є результатом зусиль вчених, а мовна картина світу створюється пересічним мовцем, внаслідок чого наукова картина світу є об’єктивнішою за мовну. І. Голубовська ототожнює наукову картину світу з концептуальною, зазначаючи, що вона „відбиває сучасний рівень наукової інтернаціональної думки” [Голубовська 2004, с. 31].

При цьому мовна картина світу характеризується національною специфікою (або ідіоетнічністю). Мовна картина світу відбивається на всіх мовних рівнях. Навіть „звуки мови мають потенційну символічну багатозначність; один і той самий зміст може символізуватися різними формами. Проте найяскравіше за все мовна картина світу виявляється на лексико-семантичному рівні [Юнацька 2005].

Поряд із цим деякі науковці зазначають, що помилково пов’язувати мовну картину світу лише з або здебільшого з лексичним складом певної мови, таку точку зору іменують "лінгвістичним анахронізмом", див., напр. [Голубовська 2004, с. 28]. Поряд із цим саме лексика та фразеологія є найчутливішим та найвиразнішим показником “мовного картинування”. Невід’ємним компонентом концептуальної та мовної картин світу є етнічний стереотип. Наше дослідження виконується на лексико-семантичному рівні, тому нас цікавить вербалізація стереотипів у вигляді лексичних та фразеологічних одиниць.

Розглянемо поняття стереотипу, яке, як відомо, у науковий ужиток було введено У. Ліппманном. Він грунтує свої пояснення щодо функціонування стереотипу через аналіз соціально-психологічних аспектів діяльності людини. В основі стереотипу справді знаходиться психологічний феномен, що є одним із компонентів настанови сприймання. Ця настанова включає як попередній індивідуальний досвід людини, так і культурно-історичний досвід соціуму. Стереотипи є фіксованими, стандартними уявленнями про певний клас об’єктів. Слід відзначити, що формуванню етнічного стереотипу сприяють як особистий досвід, так і загально етнічні уявлення. Проте насамперед стереотипи щодо певної етнічної спільноти детерміновано дією етнокультурних та соціально-історичних чинників [Юнацька 2005].

Більш широке визначення стереотипу передбачає наступні характеристики: схематизованість, стандартизованість, емоційна забарвленість, стійкість. Стереотипне ставлення людини до будь-якого об’єкту або явища детерміновано соціальними умовами та складається під впливом її попереднього досвіду. Фактично *етнічний стереотип* є певним груповим уявленням, що склалося на основі суспільної думки однієї етнічної групи про найяскравіші характеристики іншої етнічної групи.

Так, психологи визначають етнічний стереотип як емоційно забарвлений, максимально схематизований, примітизований образ представника конкретної етнічної групи. Наведене визначення, на нашу думку, адекватно відбиває природу етнічного стереотипу, оскільки уточнює його ключові риси: схематизованість, емоційність та спрощеність [Юнацька 2005].

Виходячи з формально-аналітичної точки зору, на нашу думку, можна виділити складові особливості "ксеностереотипу": а) констатацію особливостей іншої етнічної групи; б) ставлення до цих особливостей представників інших етнічних груп, їх оцінка; в) формування певного типу поведінки по відношенню до цієї етнічної групи [Юнацька 2005].

Головним фактором виникнення "ксеностереотипів" (термін наш, є еквівалентом терміну "гетеро стереотип") слід, на наш погляд, вважати певні споконвічні здібності людини: здатність оцінювати, схильність узагальнювати, лояльніше ставитися до власних недоліків та критичніше сприймати особливості, притаманні іншим людям. Існування людини у соціумі детермінує стереотипізацію її досвіду, безпосередні та опосередковані контакти з іншими етносами зумовлюють формування конкретних авто- та „ксеностереотипів".

Етнічні стереотипи виконують певні функції, серед яких, в першу чергу, *генералізуюча*, *аксіологічна* та *соціальна*. Генералізуюча функція відповідає за зосередження уваги на загальних рисах, притаманних оцінюваному „чужому", наприклад, на „типових" рисах характеру, способу життя та поведінці іншого етносу. Аксіологічна функція передбачає безпосереднє оцінювання, етноцентризм, свідоме та несвідоме протиставлення особливостей власної етнічної спільноти чужій. Вербалізуючись, етнічні стереотипи експліцитно та імпліцитно відбивають власну специфіку у вигляді конотативної оцінки. При цьому метою представленого в мові стереотипного сприйняття зазвичай стає аксіологічно негативне "чуже", що дистанціюється від позитивності "свого". Соціальна функція стереотипу полягає у регуляції поведінки, процесів сприймання та спілкування, що дає можливість визначити особливості стереотипу в функціональному аспекті – оцінка об'єкту та готовність діяти за певних умов на основі попереднього досвіду.

Найважливішим джерелом формування уявлення про національний характер народу слід вважати національну мову цього народу. Мова є найоб'єктивнішим показником народного характеру, тому що вона і відбиває і формує характер свого носія. Основне культурне навантаження несе лексика: слова та словосполучення, саме з них складається мовна картина світу. Особливо наглядно цей аспект, як зазначають мовознавці, представлено у стійких виразах, фразеологізмах, ідіомах, прислів'ях, приказках [Тер-Минасова 2000, с. 144-149].

У мові відображаються національний характер, народний менталітет, культура даного народу. Цілком слушним ми вважаємо зауваження про те, що лексика є найчуттєвішим показником культури народу. Нагадаємо, що предметом цього дослідження є саме лексико-семантична система англійської мови, тому за мету ми ставимо розкриття ступеня її „чуттєвості" як показника культури. Зазначимо ще раз, що одним з ключових компонентів національного характеру є ціннісні орієнтації членів лінгвокультурної спільноти. При дослідженні етнічних стереотипів, що існують між різними етнічними групами, доцільним є розгляд відносно об'єктивних характеристик цих етносів, тобто їх національних характерів, як їх визначають науковці.

Розглянемо обумовленість етнічних номінацій етнічними стереотипами. Кожна з номінацій інших етнічних груп є часткою процесу ідентифікації, у якому здійснюється приписування певних якостей та характеристик тим чи іншим етносам. Ідентифікація має яскраво виражений аксіологічний характер. Слід зазначити, що як

ідентифікація, так і самоідентифікація, мають суб'єктивний характер, оскільки виходячи з опозиції "свій-чужий" представники різних лінгвокультурних спільнот частіше схильні надавати власному етносу позитивну оцінку, а іншим етнічним групам – приписувати нейтральні або негативні якості. Фактично ідентифікація є „ментальним стереотипом", тому що її основні характеристики співпадають з характеристиками стереотипів (узагальненість, примітизованість, тощо). При *автостереотипізації* (самоідентифікації) людина схильна користуватися гіпермеліоративними характеристиками і виключати з потенційного „списку" мовних одиниць гіперпейоративні номінації. У процесі *ксеностереотипізації* (ідентифікації) активізуються гіперпейоративні характеристики та зменшується кількість меліоративних одиниць.

Так, наприклад, лінгвокультурні особливості *етнофобізмів* на позначення вихідців з Латинської Америки в англійській мові США потребують вивчення, оскільки розповсюджені у Сполучених Штатах *етнічні стереотипи,* детермінують семантику та специфіку функціонування досліджуваних мовних одиниць. У сучасному англомовному просторі Америки чітко виявляється опозиція „свій-чужий": *американський-неамериканській,* тому, невипадково, що особливе місце займають саме неофіційні номінації іспаномовних етносів.

Неофіційні етнонімічні назви іспаномовних спільнот фактично представлені етнофобізмами – інвективними лексичними одиницями, які спрямовані на приниження та грубу образу референта – вихідця з Латинської Америки. Очевидно, що вживання етнофобізмів (напр., *spic, greaser, greaseball, beaner, burrito, pocho, vendido, cheap labor)* суперечить принципу "політичної коректності", є проявом ксенофобії у міжетнічній комунікативній поведінці. Негативне емоційно-оцінне сприйняття виявляється у гіперболізації, висміюванні певної характерної етнічної ознаки, на якій ґрунтується етнофобізм.

Аналіз фактичного матеріалу виявив, що представники білої раси у Сполучених Штатах схильні проявляти власну виключність та домінуючу позицію по відношенню до етнічних меншин різними вербальними засобами. Зокрема, численні надписи на стінах, що можна побачити у США, які наголошують перевагу білого населення (напр., *"White Power"*) протиставляються пейоративним характеристикам етнічних меншин, які супроводжуються інвективною лексикою (напр., *"Niggers and Spics Suck"*) [Юнацька 2005, с. 67].

Ключовим показником того, що той чи інший етнонім належить до неофіційної сфери вживання, є саме негативна характеристика референту, закладена у конотативному компоненті семантики цього етноніму. Отже, вочевидь, що всі неофіційні або додаткові найменування є оцінно-характеризуючими, так званими "аксіоетнонімами" (виконують аксіологічну функцію). Наголосимо, що у семантиці додаткових "ксеноетнонімів" відбиваються, як правило, негативні риси об'єкту номінації.

Таким чином, неофіційні етнономіації в американському варіанті англійської мови є результатом процесів ідентифікації та етнічної стереотипізації. Всі неофіційні етноніми в англійській мові США наділені аксіологічною функцією, оскільки функціонують в межах опозиції "свій-чужий". Ця категорія одиниць іменується інвективною лексикою, етнофобізмами та пейоративними етнонімами, оскільки в конотативному аспекті їх семантики наголошуються негативні риси об'єкту номінації.

Унаслідок стереотипного сприйняття різних етнічних груп новими одиницями поповнюється сленґ англійської мови США – англійська мова характеризується великою кількістю дерогативних номінацій-характеристик іспаномовних етносів, афро-американців, індіанців, китайців, італійців, євреїв та інших етносів.

Спостерігається чітка кореляція між конкретними етнічними стереотипами та певними мовними характеристиками. У процесі стереотипізації домінують негативні аспекти, внаслідок чого утворюються зневажливі та образливі характеристики, зокрема, ті, що функціонують у розмовному мовленні.

Перспективним може стати вивчення переосмислення "етно-стереотипно-обумовленої" лексики та фразеології англійської шляхом метафоричного та метонімічного переносів.

Література

Болдырев Н.Н. Антропоцентричность языка с позиций разных культур // Филология и культура. – Тамбов: ТГУ, 2001. – Ч. 1. – С. 15-20. *Вежбицкая А.* Семантические универсалии и описание языков: Пер. с английского. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 780 с. *Воркачёв С.Г.* Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Филологические науки. – 2001. – №2. – С. 64-72. *Голубовська І.О.* Етнічні особливості мовних картин світу: Монографія. – К.: Логос, 2004. – 284 с. *Даниленко Л.В.* Когнитивные аспекты языковой картины мира в сравнении с научной // Когнитивные аспекты языкового значения. Межвузовский сборник научных трудов. – Иркутск: Изд-во ИГЛУ, 1997. – С. 28-39. *Малимонова Н.В.* Различные методологии лингвистических кросс-культурных исследований // Вісник Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н.Каразіна Серія Філологія. – 2003. – №609. – С. 67-72. *Маслова В.А.* Лингвокультурология: Учеб.пособ. – М.: Академия, 2001. – 208 с. *Полина А.В.* Место концепта Бог в современной английской картине мира // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н.Каразіна. Серія Філологія. – 2003. – №611. – С. 134-137. *Попова З.Д., Стернин И.А.* Язык и национальная картина мира. – Воронеж: ВГУ, 2002. – 59 с. *Постовалова В.И.* Картина мира в жизнедеятельности человека // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М., 1988. – С. 8-69. *Сусов А.А., Сусов И.П.* Теория межкультурной коммуникации: контрастивная етносоциолингвистика // Лингвистический вестник. – 2001. – Вып.3. – С. 1-11. *Тер-Минасова С.Г.* Язык и межкультурная коммуникация: Учеб. пособ. – М.: Слово/Slovo, 2000. – 264 с. *Уорф Б.Л.* Лингвистика и логика: Пер.с англ. // Новое в зарубежной лингвистике / Под ред. В.А. Звегинцева. – М.: Изд-во иностр. лит., 1960. – Вып. 1. – С. 183-198. *Фесенко Т.А.* „В начале было слово...” // Язык и мышление: психологические и лингвистические аспекты. Материалы Всероссийской научной конференции. – М. – Пенза: Ин-т психологи и Ин-т языкознания РАН; ПГПУ, Пензенский ЧПК и ПРО, 2001. – С. 31-32. *Юнацька А.*Б. Вербалізація стереотипів іспаномовної культури в американському варіанті англійської мови: Дис… канд. філол. наук: 10.02.04. – Запоріжжя, 2005. – 213 с. *Яшенкова О.В.* Взаємовідношення мови, комунікації та культури в діловій сфері // Мова і культура. Серія „Філологія”. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2002. – Вип.5. – Т.3. – С. 263-270.